

PEDAGOGIK JARAYONDA MANIPULYATSIYANING AHAMIYATI**Sharipova Madina Ikromovna****Abu Rayhon Beruniy nomidagi****Urganch davlat universiteti****Lingvistika: o'zbek tili mutaxassisligi magistranti**

Annotatsiya. Zamonaviy dunyoni manipulyatsiya kabi hodisasiz tasavvur etish mushkul. Biz ushbu hodisaga hayotning deyarli barcha jabhalarida – ishda, o'qishda va kundalik turmushda duch kelamiz. Mazkur maqolada pedagogik jarayondagi manipulyatsiyalar, ushbu hodisaning ijobiy va salbiy tomonlari ko'rib chiqiladi, shuningdek, uning o'rganuvchilar (o'qitiluvchilar) uchun zararli yoki foydali ekanligi xususida xulosalar chiqariladi.

Kalit so'zlar: manipulyatsiya, pedagogik jarayon, pedagogik boshqaruv.

Abstract. It is difficult to imagine the modern world without such a phenomenon in psychology as manipulation. In almost every area of life, we encounter this phenomenon in work, study, and everyday life. This article discusses manipulations in the pedagogical process, the pros and cons of this phenomenon, conclusions are drawn whether they bring harm or still benefit to students.

Keywords: manipulation, pedagogical process, pedagogical management.

Аннотация. Современный мир сложно представить без такого явления как манипуляция. Практически в любой сфере жизни мы сталкиваемся с данным явлением в работе, учёбе, обыденной жизни. В данной статье рассматриваются манипуляции в педагогическом процессе, плюсы и минусы этого явления, сделаны выводы, приносят они вред или все же пользу для обучающихся.

Ключевые слова: манипуляция, педагогический процесс, педагогическое управление.

Har bir inson hayotida kimnidir ongli yoki ongsiz ravishda boshqargan (manipulyatsiya qilgan) yoki o'zi boshqarilgan (manipulyatsiyaga uchragan). Odamlarning ko'pchiligi manipulyatsiyadan o'zlari uchun foydali natijalarga erishish maqsadida foydalanadi. Ammo bu harakatlarning hammasi ham manipulyatsiya qilinayotgan odamga yomonlik olib kelmaydi.

Pedagogikada esa bu holat boshqacha qo'llanilishi mumkin. Agar qiyin vaziyat yuzaga kelsa, o'qituvchi manipulyativ usullardan foydalanib, o'quvchining (yoki talabaning) xohishlariga to'g'ri kelmasa-da, vaziyatni ijobiy tomonga o'zgartiradigan yangi niyatlarni yoki maqsadlarni yaratishga yordam bera oladi. Boshqacha aytganda, bu xatti-harakatni tuzatish (korreksiya) uchun ishlatiladigan vositadir. Aynan pedagogik jarayonda shu kabi "foydali" manipulyatsiyalardan foydalanish mumkin. Xususan, avtoritet pedagogikasi qoidalarini amalga oshirish jarayonida o'qituvchining talablari bilan tarbiyalanuvchilar/o'quvchilarning xohishlari to'qnashuvi kuzatiladi. Bunday vaziyatlarda o'qituvchi to'g'ridan-to'g'ri ta'sir o'tkazishdan voz kechadi va bilvosita ta'sir o'tkazishga o'tadi. Shu bilan birga, pedagog turli xil manipulyativ usullardan nafaqat o'quvchilar bilan muloqotda, balki ularning ota-onalari, hamkasblari va hatto ma'muriyat bilan bo'lgan munosabatlarida ham foydalanadi. Aynan shuning uchun pedagogik manipulyatsiyalar muammosi dolzarb hisoblanadi.

N. M. Kozlova ta'rifiga ko'ra, manipulyatsiya deganda adresatdan (nishondan) yashirincha, uning biror narsaga bo'lgan munosabatini o'zgartirishga, qaror qabul qilishga va manipulyatorning o'z maqsadlariga erishishi uchun zarur bo'lgan harakatlarni bajarishga undash tushuniladi. [1, b. 43]. Shu bilan birga, manipulyativ so'zlar, intonatsiyalar va og'zaki bo'lmagan (noverbal) muloqot vositalarini g'ayrioddiy epchillik bilan shunday qo'llashi kerakki, to'qnashuvchi tomon (opponent) barcha fikrlar, g'oyalar va harakatlarni o'zining shaxsiy harakatlari (manevrlari) mahsuli deb bilsin, birov tomonidan unga majburan singdirilgan deb emas. Ya'ni, manipulyator o'zining ta'siri (o'rgatishi) orqali amalga oshirilgan ish uchun javobgarlikni boshqa shaxsga yuklaydi. Aynan shu sababli manipulyatsiyaga nisbatan juda ehtiyotkorona munosabatda bo'linadi.

Biroq, pedagogikada manipulyatsiyalar bolaning shaxsini rivojlantirishga bebaho hissa qo'shishi mumkin, chunki barcha harakatlar bolaning manfaatlariga ziyon yetkazmasdan amalga oshiriladi.

Pedagog o'zining shaxsiy maqsadlariga erishish uchun bolaga o'z fikrlari va qarashlarini majburlamaydi, aksincha, o'quvchining shaxsiy maqsadlarini amalga oshirish yo'lida harakat qiladi. U shunday ta'limiy vaziyatlarni yaratishi kerakki, o'quvchining o'qituvchi tomonidan taklif etilgan o'quv topshiriqlarini qabul qilish shartlari xuddi o'zi erkin tanlagandek idrok etilsin. Pedagog bolada faqat o'quvchining mukammal modelini yaratishga intilmasligi kerak.

Pedagogik manipulyatsiya orqali o'qituvchi o'quvchilarda bilish faolligini va o'quv mustaqilligini shakllantirish, shuningdek, bolaning ta'lim idealiga – o'z-o'zini ta'lim olishga intilishini shakllantirish va rivojlantirish bilan bog'liq muammolarni hal qilishga harakat qilishi lozim. Bu maqsadlarga erishish uchun pedagogik boshqaruv ostida bo'ladigan maxsus o'qitish shart-sharoitlari yaratilishi zarur. Bu yerda shuni bilish kerakki, pedagogik shart-sharoitlar turli xususiyatlarga ko'ra tizimlashtirilgan (guruhlariga ajratilgan) bo'ladi. Masalan:

- Ta'sir turiga ko'ra: obyektiv (tashqi, mustaqil) va subyektiv (shaxsga bog'liq) sharoitlarga bo'linadi.
- Ta'sir yo'nalishiga ko'ra: umumiy va maxsus (aniq bir vaziyatga xos) sharoitlar kabi boshqa turlari ham mavjud.

Har bir aniq pedagogik vaziyatda, biz o'qitish faoliyatining maqsadlari va yo'nalishlari asosida maxsus ishlab chiqilgan, hamda shu konkret vaziyatga mos keladigan belgilar bo'yicha tizimlashtirilgan shart-sharoitlarga tayanishimiz kerak. Shuning uchun "manipulyatsiya" tushunchasini pedagogik aspektda "boshqaruv" tushunchasining sinonimi sifatida qarashimiz mumkin. Pedagog bolani manipulyatsiya qilmaydi, balki manipulyativ taktikalar orqali pedagogik jarayonni boshqaradi. Ya'ni, u o'quvchilarning shaxsiy muvaffaqiyatini kafolatlaydigan pedagogik harakatlarni kerakli yo'nalishga yo'naltiradi.

Ayrim pedagoglar, o'quvchini manipulyatsiya qilishga intilar ekan, oqilona chegaralardan chiqib ketadilar (yoki asossiz ravishda oshirib yuboradilar). Ko'pchilik o'qituvchilar, o'quvchilar ustidan hukmronlikni suiste'mol qilib, bolalarga qanday psixologik zarar yetkazishlari mumkinligi haqida hatto o'ylab ham ko'rmaydilar. [3, b. 27] O'quvchilarning ruhiy salomatligiga yetkaziladigan zarardan tashqari, manipulyatsiyalar o'rnak (namuna) bo'lib xizmat qiladi. Ya'ni, bolalarni manipulyatsiya qilish orqali pedagog o'sib kelayotgan avlodda makiavellizmni (shaxsning shaxslararo munosabatlarda boshqa odamlarni manipulyatsiya qilishga moyilligi) shakllanishiga yordam beradi. Aynan shu sababli, pedagog o'quvchining ruhiyatining sog'lom rivojlanishi haqida qayg'urgan holda, pedagogik jarayonni to'g'ri tashkil etishi shart. Shuning uchun, pedagogik muloqotda, bolaning maksimal darajada o'zini namoyon etishiga va o'zining individualligini ochishga imkon beradigan shart-sharoitlarni yaratishga alohida o'rin beriladi. [2, b. 81].

Biz ko'p narsalar manipulyatsiyalarga asoslangan dunyoda yashayapmiz va ularni o'z pedagogik jarayonida qo'llash yoki qo'llamaslikni faqat o'qituvchining o'zi hal qiladi. Biroq, konstruktiv manipulyatsiya bolaning shaxsiy rivojlanishi uchun ijobiy vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin. Bu rivojlanish ancha samaraliroq va jadalroq bo'lishi, shuningdek, bolaga o'zining "Men"ini yanada chuqurroq anglash imkonini berishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, pedagogik jarayondagi manipulyatsiyalar, agar ular o'quvchiga va uning muvaffaqiyatiga qaratilgan bo'lsa, foydalidir. Ammo bu manipulyatsiyalar pedagogning o'z ambitsiyalarini qondirishga qaratilgan bo'lib, bolaning yetilmagan ruhiyatini buzadigan bo'lsa, bunday manipulyatsiyalardan foyda yo'qdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Козлов Н.М. Психология взаимоотношений. М.: АСТ-пресс, 2001. 125 с.
2. Попов А.С., Попова Т.И., Обносов В.Н. Формирование культуры профессионального общения у будущих бакалавров педагогического образования // Альманах мировой науки. 2016. № 2-2 (5). С. 79-81.